

ԿԱՄԻ ներկայ համարին այս վերջին բաժինը նուիրուած է գիրքերու աշխարհին: Վերջին տարիներուն, երբ ԿԱՄը բացակայ էր հրապարակէն, հարիւրաւոր գիրքեր լոյս տեսան Հայոց աշխարհէն ներս, Սփիւռք թէ Հայաստան: Ուզեցինք անդրադառնալ ատոնցմէ մէկ մասին, ակնարկի, քննադատութեան, գրախօսականի կամ ուսումնասիրութեան ձեւերով, ըստ մեր կարողութիւններուն եւ նախասիրութիւններուն: Առաջին մօտեցումով մը, «Մատենանիշեր» վերնագրին տակ, Վարդան Մատթէոսեան կը թուէ 1990էն ի վեր մէջտեղ եկած կարգ մը հրատարակութիւններ ու հրապարակումներ, նախ՝ Կոստան Զարեանի շուրջ, յետոյ՝ Զարենցի, Կարապետի, Իսահակեանի, կը գրախօսէ Փիթըր Պալաքեանի անգլերէն յուշագրութիւնը, եւ կ'անդրադառնայ Համազգայինի կողմէ հիմնուած Հայրենի Մտաւորականութեան Ֆոնտի հրատարակութիւններուն: Ատոր կը հետեւին իմ կողմէս շարադրուած քանի մը գրախօսականներ ու ակնարկներ, որոնք կը վերաբերին Սէյրան Գրիգորեանի Պարոյր Սեւակ. Արձագանգող Անտառը գրքին, Հալէպէն եկող Բանաստեղծութիւն տարեգրքին, Մարուշ Երամեանի եւ Արթուր Անդրանիկեանի բանաստեղծական արտագրութիւններուն, Երեւան լոյս տեսնող «Իմացութիւն» մատենաշարի քանի մը շքեղ հատորներուն, եւ վերջապէս՝ Երեւանի «Երկ» մատենաշարով հրամցուած Ահարոնի բանաստեղծութեան մէկ հատրնտիրին, վերջինիս պարագային՝ գրախօսականէն դէպի ուսումնասիրութիւն թեթեւակի ուստումով մը: Այս ամբողջը կը կազմէ արդէն իսկ վերջին տասնամեակի հայալեզու իմացական արտադրանքի (բանաստեղծութիւն, փիլիսոփայութիւն, քննադատութիւն, գրականագիտութիւն) ճոխ համապատկերէն առանձնացած մէկ պատառիկը, որ կը ցոլանայ հոս՝ փոխ ի փոխ քննական ու համադրական հայեացքով գրուած մեր ակնարկներուն ընդմէջէն: Բայց մէկ չնչին պատառիկը միայն:

Տասնեակներով ուրիշ գիրքեր ու շարքեր կան, որոնք իրենց կարգին կը սպասեն մեր միաբերուն մէջ ու գրասեղաններուն վրայ, յիշուելու, գրախօսուելու, թէ՛ ուսումնասիրուելու: Մեր սեղանին վրայ կան օրինակ՝ Հայաստան լոյս տեսնող *In Vitro* եռամսեային համարները, որոնք իրենց տեսքով ու պարունակութեամբ՝ կատարեալ նորութիւն մըն են հայ աշխարհէն ներս, իմացական թէ՛ գեղարուեստական: Ապագային պիտի անդրադառնանք անպայման: Մեր սեղանին վրայ կան նոյնպէս Յակոբ Օշականի անունը կրող երկու հատորներ, երկուքն ալ՝ Պէյրութ լոյս տեսած 1999ին, իբրեւ “50ամեակի հրատարակութեան” 4 եւ 5 թիւերը (հրատ. Համազգային, Պօղոս Սնապեանի

խմբագրութեամբ), Զուգակշիռ արեւելահայ եւ արեւմտահայ գրակա-
նութեանց եւ Արեւելահայ դէմքեր, որոնք չեն մտած իմ Մատենա-
գիտութիւն Յակոբ Օշականի հատորին մէջ (հրատ. Բաց Նամակ, Լոս
Անճելըս, 1999) եւ որոնք ինքն ըստ ինքեան՝ բացառիկ նշանակու-
թիւն ունեցող հրատարակութիւններ են: Հրապարակին վրայ կը
դնեն գործեր որոնց մասին շատ խօսուած է վերջին տասնամեակնե-
րուն ու սակայն հանրութեան տրամադրելի չէին անոնք: Առաջինը
դպրոցական շրջանակէ ներս թելագրուած աշխատասիրութիւն մըն
է, որ լոյս տեսած է 1951ին Արեւելի մէջ: Երկրորդը յօդուածներու
հաւաքածոյ մըն է (սկզբնական հրատարակութեան թուականները՝
1912էն մինչեւ 1938), ի միջի այլոց՝ Ռաֆֆիի, Շիրվանզադէի, Վրթա-
նէս Փափագեանի, Ահարոնեանի, Թումանեանի, Իսահակեանի, Զա-
րենցի մասին: Նոյն Օշականէն լոյս տեսած է 1995ին Կեանքին պէս
ինքնակենսագրական անտիպ վէպը (Լոս Անճելըս, հրատ. Ապրիլ,
խմբագրութեամբ՝ Վահէ Օշականի) ու Հանի Ապտուլլահի գիտական
հրատարակութիւնը (Երեւան, 2000, հրատ. Ապոլոն, մատենաշար
«Գրական Ուղի», Գրիգոր Յակոբեանին խմբագրութեամբ, յա-
ռաջաբանով ու տեքստաբանական ուսումնասիրութեամբ):

Բայց չարունակենք մեր թուումը: Սփիւռքի մէջ կան վերջին տասնա-
մեակին լոյս տեսած երջանկայիշատակ Վահէ Օշականի գիրքերը,
որոնք քիչ գրախօսուեցան արտասահմանեան մամուլին մէջ եւ
Հայաստանի մէջ՝ բնա՛ւ չգրախօսուեցան: Կայ Գրիգոր Պըլտեանի
ծաւալուն Մարտը (Անթիլիաս, 1997), որ կը պարունակէ հեղինակին
ուսումնասիրութիւնները արեւմտահայ վիպական արտագրութեան
մասին (Զապէլ Եսայեան, Զարեհ Որբունի, Յակոբ Օշական...),
ինչպէս նոյն հեղինակին վիպական դարագարձիկ գործերը, որուն
մասին մամուլին մէջ գրախօսական ակնարկներ լոյս տեսան ի
հարկէ՝ Գրիգոր Յակոբեանի, Գրիգոր Շահինեանի եւ ուրիշներու
գրիչէն: Կայ հատոր մը, որ ամբողջովին աննկատ անցաւ, կամ
թերեւս անելի ճիշդ ըլլար ըսել՝ պոռոտ ու պերճախօս լռութեամբ մը
դիմաւորուեցաւ հայախօս աշխարհին բոլոր անկիւններէն. Վալտեր
Արամեանի Կոլիմա (Յուշեր Կոլիմա գետի բանտատնից), Անթիլիաս
1994, որ ինչպէս վերնագիրը կը թելագրէ՝ Գուլագի գրականութեան
ժանրին կը պատկանի, ժանր մը որ ո՛չ մէկ արձագանգ գտած է մեր
մօտ: Աւելի վաղ շրջանի մը լոյս տեսած Մկրտիչ Արմէնի կամ
Ալազանի յուշերը նոյնպէս՝ չէին կարգացուած ըստ արժանւոյն:

Կայ պատկառելի ցանկը Յարութիւն Սիմոնեանի մեկենասութեամբ
տպուած գիրքերուն, անմատչելի դարձած Օտեաններու շարք մը,
փառք Աստծոյ՝ դասական ուղղագրութեամբ, Թումանեանի Երկերի
լիակատար ժողովածուի վերջին երկու հատորները եւ Թումանեանի
կերպարին նուիրուած ուրիշ գիրքեր, երկու Միքայէլ Կիւրճեաններ,

Հենրիկ Բախչինեանի ԺԷ. եւ ԺԸ. դարերի հայ գրականութիւնը, Աշոտ Եղիազարեանի Սասնայ Մոծերի Պոէտիկան, նաեւ «Սասնայ Մոծեր»-ու պատումներու Դ. հատորը, որուն յապաղած բայց յաջող հրատարակութիւնը անգնահատելի ծառայութիւն մըն է ինքնին հայ գպրութեան: Այսպէս՝ «Յարութիւն Սիմոնեան» շարքը, ցարդ լոյս տեսած իր երեսունէ աւելի հատորներով, ինքնին գեղեցիկ երեւոյթ մըն է վերջին տասնամեակի հրատարակչական պատմութեան մէջ: Կան նաեւ Սերգէյ Սարինեանի երկու գիրքերը, մէկը՝ Լեւոն Շանթի մասին, միւսը՝ Հայ Գաղափարաբանութիւնը վերնագիրը կրող պատմա-փիլիսոփայական ուսումնասիրութիւն մը, որուն մասին լիուրի առիթը պիտի ունենանք արտայայտուելու: Ուրիշ գեղեցիկ շարքեր ալ կան. օրինակ՝ «Սարգիս Խաչենց» հրատարակչատան մօտ՝ նկարչական արուեստին նուիրուած գեղատիպ շարքը, որուն մէջ մեր տեսած վերջին միւսաբը կը պարունակէ Կանտինսքիի տեսաբանական գրութիւնները արուեստի մասին, կամ «Ապոլոն»ի մօտ՝ Համաշխարհային գրականութենէն թարգմանական հատորիկները, երբեմն գոհացուցիչ, երբեմն ալ՝ ծանծաղ հայացումի փորձերով:

Ճիշդ է. ընտրովի ու կամայական թուարկում մըն էր մեր ըրածը: Նշեցինք կարգ մը գիրքեր, որոնց մասին պիտի ուզէինք գրախօսականներ տեսնել մամուլին մէջ: Համադրական ակնարկով մը քով քովի բերինք հայալեզու հրատարակչական աշխարհին գործունէութեան արգասիքին մէկ մասը: Շատ մը ուրիշ անուններ, հեղինակներ, շարքեր, մատենաշարեր, գիրք ընծայեցին հայ աշխարհին: Թուարկումը ըրինք հիացական զգացումով մը: Շատ մը գրական երեւոյթներ չմտան մեր ցանկին մէջ, օրինակ՝ վերջին տասնամեակի Հայաստանեան գրականութեան անուններն ու վերնագիրները: Մեր հիացմունքի առարկան հոս հրատարակչական արտադրութիւնն էր իբր ալ:

Յաջորդ էջերուն կու տանք ուրեմն առանձին բնագաւառներու, գիրքերու եւ հեղինակներու շուրջ կարճ բայց հանգամանալից անդրադարձներ:

Մ.Ն.